

שיבוש השיבוש

י ארה שאהין-גראבלה

המסה זכתה בציון לשבח בפרס ון ליר לכתיבה מסאית 2025 בנושא "שיבוש"

יוני 2026

א אשכח את אותו יום לפני הספירה החדשה, כלומר לפני שבעה באוקטובר 2023, המועד שבו נולדה מחדש הלגיטימציה לאובדן מוחלט של עכבות. היה חם במיוחד. יולי 2023, שכונת עגימי. השיפוצים, כמו תמיד, סימנו את מה שעוד נשאר מהעולם הישן של השכונה המוזנחת במה שהפך להיות כיום "תל אביב-יפו". הקירות המתקלפים, המרפסות שחלקן עוד משקיפות לים, הולכים ונבלעים בנוף הג'נטריפיקציה ההולכת ומכרסמת. הרחוב שבו גדלתי, או יותר נכון - הרחוב שבו למדתי לחשוד, הופך בהדרגה לאתר שימור לעשירים מן המקום והמעמד הנכון. ושוב, גדרות. הפעם לא גדרות תיל, הצרובות בתודעת היפואים משנת 1948 משום שהפלסטינים שהצליחו להישאר לאחר נפילתה של העיר יפו רוכזו בשכונת עגימי שהוקפה אז בגדרות כאלה. הפעם היו אלה גדרות מסוג אחר: כאלה של מרצפות אבן יוקרתיות, של מצלמות אבטחה, של תחושת אי-שייכות מתוחכמת יותר.

אני עולה את העלייה לעבר הבית, שתמיד נראית תלולה יותר דווקא בסופי ימים ארוכים. רגע לפני שאני מגיעה לדלת החצר, קו המעבר הלא רשמי בין המרחב הציבורי ובין מה שאמור להיות אישי-שלי, אני קולטת דמות גברית ניצבת בפניה. רגע קצר שבו הלב קופץ, והתודעה שלי - המתורגלת - כבר לא מזהה אדם אלא שוטר, סמוי או איש שב"כ. זה קורה אוטומטית. עוד לפני עיבוד. אני נבהלת, זורקת עליו מילים: "מה אתה עושה פה? למה אתה בבית שלי? תוכל לזוז מפה?!"

רק אחר כך אני מבינה: מפקח עירוני. ניסה לברוח מהשמש הקופחת. בסך הכל ביקש לנוח בצל. אני נכנסת הביתה, מסמנת לעצמי ניצחון קטן, כאילו מדובר בהתמודדות. אימא שואלת לפרש החיך. אני מספרת, והיא מזדעקת: "מה קורה לך, תגידי לי? עם החום השורר בחוץ היית צריכה להציע לו כוס מים. זה לא המנהג שלנו". ואני, במקום להצטדק, רק עונה בדמעות: פחדתי. באמת פחדתי. איך מסבירים על אילו דברים זה יושב אצלי? איך מסבירים שבחודש מאי 2021 עשו אצלנו בבית פשיטות פתאומיות, ללא צו משפטי, ורדפו אחריי מהמודיעין ואז דאגו להזכיר לי בצורה נעימה ועקיפה, דרך טלפונים ידידותיים לדודים שלי, להנמיך פרופיל? איך מזכירים שגם הזמינו אותי לקפה בתחנת המשטרה, שלא בצורה עוינת? לצערי, רבות וטובות הדוגמאות שאפשר למנות כדי לנרמל את המעשה שלי ואת התנהגותי התוקפנית.

הסיפור הזה הפך לרגע מכונן עבורי. לא מפני שהיה בו משהו יוצא דופן, אלא מפני שהוא שיקף את חרדת הקיום היומיומית שלי, את קלות הטרינספורמציה שחוללה בי המדינה. השיבוש הזה, הרגע שבו הפסקתי לראות אדם וראיתי איום, לא היה טעות רגעית אלא תוצאה של תהליך פוליטי ממושך שחרט את עצמו בגוף ובתודעה. זהו שיבוש פנימי, עמוק, שמבקש מקום דווקא היכן שאין מקום.

אדוארד סעיד כתב על זהות כשטח מתוח, לא יציב; אזור שבו האני נשבר ונבנה שוב ושוב. אזור שבו האחר שזור בנו באורח בלתי נפרד, עד כדי כך שבלעדיו אין זהות כלל. התפיסה הזאת, שלפיה הזהות איננה מהות אחת קבועה אלא תהליך מתמשך של ייצוג, ניגוד והתנגשות, פוגשת אותי בעוצמה ברגעים כמו זה שבו אני מתעמתת עם הפקח. זהו רגע של פריצה מחוץ למבנים שאמורים להכיל אותי. ברגע הזה, שבו דימיתי לפגוש אויב, שוטר, משטר, גופי כולו ספג את הדופק של ההיסטוריה המדממת. את פעימות הדיכוי המתמשכות. את האימה שלא מרפה, שנצרכת בזיכרון כמו כתם כהה על עור ההווה.

אני נזרקת אל תוך הדיסוננס הקוגניטיבי שבין הזהות הפלסטינית, שהמשטר מנסה למחוק, ובין ההכרה שלי באנושיותי שלי ובזו של האחר. גם כשזה "רק" פקח שחפש צל. הסכיזופרניה הפנימית שאני חווה היא צורת שיבוש. זהו ניסיון מתמשך לתפור בדיעבד את חלקי הזהות הקרועים, לתמרן בין ניגודים בלתי אפשריים, לשרוד בתוך מערכת שפועלת למחוק לא רק אותנו כפלסטינים, אלא גם את כל מי שנדרש לבחור צד בתוך דיאלקטיקת הדיכוי. סעיד מזמין אותנו לשמר את המרחב האפור, המרחב שבו שוכן הדיאלוג עם האחר, השבר שבו אפשר לפקפק בזהות אחת מוגדרת שמונחית על ידי מנגנוני הכוח. זה המקום שבו השיבוש הופך לאקט פוליטי, לא רק כאקט של התנגדות, אלא כתביעה לאכות להישאר אנושיים; כדרישה לאכות לשונות, לריבוי, לפירוק ולחידוש מתמיד.

עמדתי שם, מול הפקח, והלב שלי פועם כמו תוף מלחמה. החום הכבד דחף אותי לתוך רגש בלתי נשלט, כאילו כל הפחדים והזיכרונות הדחויים התפרצו בבת אחת והפכו לגל עצום שלא ידעתי איך לעצור. פחד? כעס? ייאוש? כל אלה נשזרו יחד כמו חוטים סבוכים, בלתי ניתנים להפרדה. אז, באותו רגע קטן שבו פתחתי את הפה והשלכתי לעבר הפקח מילים חדות, הבנתי: זה לא עליו. זה עליי. זה כל הנטל שאני נושאת.

ההכרה הזו מכאיבה: במציאות הזאת, שבה כל רגע הוא טלטלה וכל יום נמשך כמו שבר של עולם, השיבוש שלי - הכעס שלי, הפחד - אינם רק תגובה פרסונלית. הם חלק מהקיום שלי. מהדרך היחידה שבה אוכל לשמור על נשמת. רגעים כאלה של שיבוש פנימי, של כאב עמוק, של חוסר ודאות, הם הרגעים שבהם אני נלחמת לא לאבד את עצמי. לא להפוך לבלתי אנושית. לא לוותר על מה שעוד נותר לי, על הזכות להיות, גם כשהכול סביבי נופל.

הסוציולוג הקנדי-אמריקאי ארווינג גופמן, שהתפרסם בזכות עבודתו על הצגת העצמי בחיי היומיום, מלמד אותנו שהחיים החברתיים הם כמו הצגת תיאטרון שבה כל אחד ואחת מציגים תפקיד בהתאם לקודים ולציפיות חברתיות. בדרך כלל ההצגה זורמת היטב, אך ברגעים שבהם נוצר שיבוש - למשל טעות בזיהוי, תגובה לא צפויה או מבוכה - נחשפים הסדקנים והמתחים שמאחורי התפקידים והמוסכמות.

אם ניקח את זה צעד נוסף קדימה, השיבוש הזה הוא לא רק הפרעה; הוא הצהרה פוליטית ומוסרית. ההימנעות שלי מההצגה המוכרת, ההתרחקות מהתפקיד שהחברה מנסה לכפות עליי, הן פעולה של התנגדות שקטה שמצהירה: "אני כאן, אני קיימת, ואני לא מוכנה להשתלב במחיר של ויתור על עצמי". כך, רגעי השיבוש הופכים למרחב של אמת, של חשיפת האמת הפוליטית והאישית, חשיפת הפחד והכאב שהמערכת מנסה להסתיר ולמחוק. כשהסתובבתי לאחור בבהלה באותו רגע ברחוב ביפו, השיבוש כבר התרחש. אני לא הייתי במקומי, והפקח - הלא-שוטר - לא היה במקומו. לרגע קצר התנפצה ההבחנה בין התוקף לנפגעת, בין האזרחית ובין הלא-שוטר, בין הכביש למדרכה. גופמן מלמד להסתכל אל תוך המנגנון. אבל מה אנחנו עושות כשאשליית הסדר מתנפצת - לא רק מבחוץ, אלא מתוכנו? מה נשאר לנו מלבד לשבש את השיבוש, לשם התיקון?

הכוח, כך לימד מישל פוקו, לא רק מְכָה; הוא חודר דרך סדקים. הוא מצטבר בשתיקות, בציפיות הבלתי מדוברות, בנורמות שנטמעו עמוק כל כך עד שנדמה כי הן שלי. גם אני ידעתי מה "אמור" לקרות. איך "צריך" להגיב. לא שאלתי את עצמי, פשוט הגבתי. אוטומטית. מתוך הפנמה של סכנה, של אשמה, של מוסר מבולבל. הייתי צפויה, צפויה מדי. אפילו ההתגוננות שלי היא לא באמת שלי. היא כבר הייתה שם, צרובה בי. ידע? לא; אינסטינקט שעוצב על ידי הכוח, גם אם חשבתי שהוא נגדי.

בתוך המפגש הזה, ברגע קצר ברחוב של יפו עירי, התמוטט בתוכי סדר. אמיל דורקהיים קרא לזה אנומיה: התפוררות הנורמות, קריסת הערכים. ואני הרגשתי את זה בגוף: רעד, חנק, בלבול, בושה, בדידות. הרגע ההוא, גם אם מבחוץ הוא נראה שולי, פער בי תהום. והתהום הזאת לא נסגרה. היא מהדהדת בי עד היום. שנים עברו, ואני עוד שם. ולא רק שם: אני פה, בזמן הזה, בעידן הזה, שבו השיבוש הפנימי שלי פוגש עולם שבו הערכים התפוררו לגמרי.

עולם של עדים וזוועות, של רצח בלתי פוסק, של שתיקה רשמית וזעקה אילמת. הרחוב ההוא ביפו מתלכד אצלי היום עם רחובות עזה, עם הסיפורים של בני משפחתי, עם התמונות שלא מרפות, עם הפחד של ילדות אחרות, עם הגוף של סבתי ששרדה את הנכבה. ובכל זאת, אז - משהו בי בחר לא לשקוע רק בפיצול. יצאתי שוב אל הרחוב. בידי כוס מים. בחזה התנצלות. בלב פחד מעורב בתקווה. אמרתי לפקח: "סליחה, חשבתי שאתה שוטר... לא רציתי...". והוא קיבל. והיה בכך רגע - קטן, כמעט בלתי נראה - של תיקון. זה לא ביטל את הפיצול, את השיבוש, את הכאב. אבל זה אישש בי דבר אחר: את האפשרות לבחור לא רק להישבר, אלא גם לאחות.

הרגע הזה, כמו חוט דקיק של חסד, מלווה אותי.

עד היום. ובעיקר בימים האלה.

אבל זה לא רק אותו פקח עירייה. זה כמעט כל מפגש יומיומי שלי עם ישראלים. יותר משלוש מאות אלף צווי גיוס למילואים, או, אם תרצו, צו שמונה. אנשים שעד אתמול היו "סתם אזרחים" - האימא מהגן, הקופאית בסופר, הסטודנט שלמד לידי - ועכשיו אני תוהה: מה הם עשו בצבא? מה הם עושים בצבא עכשיו?

השאלה הפשוטה לכאורה, "מה עשית בצבא?", שבעיני רבים נחשבת תמימה, מְחַבֵּרֶת, כמעט אוטומטית - מעולם לא הייתה כזאת. זו אינה שאלה אישית אלא שאלה חברתית-פוליטית, שמוטמעת עמוק כל כך בתוך ההוויה הישראלית עד שהיא נראית טבעית. היא מסמנת שייכות, הכפפה, רשות דיבור. זוהי דרישה לדווח על חלקך במערכת שמעצבת, מכתובה ומענישה, ואפילו אחרי תהליך של שחרור, ניתוק או התפכחות היא ממשיכה לרדוף. חוזרת שוב ושוב, לא משנה כמה זמן עבר, כאילו חותמת השירות חקוקה בבשר.

ואם פעם הייתה השאלה הזאת חולפת כפרט ביוגרפי שגרתית ("עשיתי קפה", "הייתי פקידה", "הייתי במודיעין"), כיום, בעיצומו של טבח גלוי ובלתי ניתן להדחקה, היא נעשית שאלה קיומית. האם אני יכולה, או רוצה, לראות אותך עדיין כאדם? האם אתה מפעיל עכשיו טנק בג'בליה? האם את חלק מגדוד תודעה, או "רק" משנעת תחמושת?

האם אפשר באמת להיאחז עוד ברעיון "הבנאליות של הרוע" רק משום שהפעולה נעשית "מתוך מסגרת"? ומה אם אין כאן רק פקודה אלא גם אמונה, רצון להשתייך, להפנים ערכים, "לתרום לחברה"? מה אם הרוע אינו פועל מתוך היעדר מחשבה אלא דווקא מתוך מחשבה צלולה, מחונכת, מגויסת?

זה אינו רוע אפור. זהו רוע עם סמל יחידה, רוע שמתחפש לערכים, פועל בשפה של מוסר, מתפקד מתוך שגרה, עטוף בכרטיס עובד, במדים מגוהצים, באישור מגבוה. לא הבנאליות היא הסכנה, אלא התחכום: המנגנון שהופך פקודה לאתיקה, אלימות לאחריות, חייל לאזרח טוב. וכשאני פוגשת אותך ברחוב, או מתיישבת לידך באוטובוס, אני לא יודעת אם אתה עדיין מריח את ריח התחמושת או אם כבר שכחת. אבל אני לא יכולה לשכוח.

אני מוצאת את עצמי נעה בין שני רצונות מנוגדים: לדעת ולא לדעת. רוצה להבין, לשמוע, אולי אפילו לראות. אבל גם מפחדת. מפחדת שהידיעה תקהה בי משהו, תהפוך את הזוועה למובנת מדי. ומנגד, אולי דווקא תחדד, תבעיר, תפעיל בי עוד שכבה של הבנה. אני נזהרת ממלכודת מוכרת - זו שמסבירה שחייל הוא רק בורג קטן. שאין מה להאשים את הפרט, שזו "רק" המערכת שפועלת. ההסבר הזה, המנגנון הזה, הוא כל כך מוכר, כל כך יעיל. אבל אני גם יודעת: הפיצול הזה, בין "המבצעים" ובין "כל השאר", הוא בדיוק מה שמאפשר את השגרה בתוך רצח. הוא מה שמאפשר לחברה שלמה להמשיך לחיות בשעה שהיא משתתפת בטיהור אתני, משתיקה אותו או מתרצת אותו.

אז אני עומדת בתווך - עם הידיעה, עם הפחד, עם הפיצול. מצד אחד, מסרבת להעניק חנינה מוסרית קולקטיבית. מצד שני, נבהלת מהמחשבה שאני משכפלת בעצמי את דפוסי הדה-הומניזציה המופנים אליי. כמה קל וכמה מסוכן להפוך כל ישראלי לחייל נצחי, כל יהודי-ישראלי לזרוע של אלימות. כמה קל וכמה כואב לאבד כל שמץ של סקרנות כלפי האדם שמולי, גם - ואולי בעיקר - כאשר הוא חלק ממנגנון הדיכוי.

אני בודקת את עצמי שוב ושוב. מתי אני עדיין רואה אדם ומתי אני לא רוצה לראות. מתי אני נאחזת באחריות ומתי אני בורחת ממנה. בסופו של דבר, אולי זה השיבוש העמוק ביותר: שבתוך עולם שבו המדינה מנסה למחוק את אנושיותי, אני מוצאת את עצמי נלחמת לא לאבד את היכולת לזהות אנושיות.

לא מתוך הזדהות עם החייל, אלא מתוך מרד בשפה של המערכת. מרד בשיבוש שהם ניסו לכפות עליי, באמצעות שיבוש אחר אשר אני בוחרת בו.

היום, כשעזה בוערת, כשמשפחתי שם נתונה תחת אש, תחת הרעבה, תחת מצור, אני בוחרת לזכור את הרגע שהוא עם הפקח לא ככישלון, אלא כעדות. תמרור. משהו בי עוד מבקש לראות אדם. אם כי כאן עולה שאלה עמוקה יותר: מהי, אפוא, "אנושיות"? האם זה ערך שאני עדיין מאמינה בו, או קונספט שקרס תחת אש? ניטשה, למשל, הזהיר מהיאחזות ברעיון ה"אנושי"; הוא ראה בו תוצר של עדריות מוסרית, של דיכוי הרצון לחיים ולחריגה. בעיניו, האדם אינו מטרה אלא גשר. שלב חולף בדרך לטרנספורמציה. אבל, בצניעות, אני לא מסכימה איתו. או אולי אני לא רוצה להסכים איתו.

דווקא כמי שחיה בתוך מערכת שמנסה לשלול את אנושיותה, איני מוכנה לוותר על המושג הזה כל כך מהר; על אנושיות לא כקטגוריה מוסרית, אלא כפעולה מתמדת של סירוב, של היסוס, של מבט כפול. לא הומניזם שמחליק הכול, אלא אנושיות שמפרקת את המסגרות שנכפו עלינו. אם ניטשה ביקש להתנער מהאדם כדי לחצות אותו, אני מבקשת להיאחז באדם דווקא מתוך הקרע שבו. ואולי כאן מתגלה גם כוחה של המסה. שהרי המסה, בניגוד למאמר אקדמי, אינה מחויבת להפרדות. היא מאפשרת לי להיות גם חוקרת וגם בת משפחה. גם עם תודעה אנליטית וגם עם גוף פצוע.

זוהי צורת כתיבה של שיבוש: שיבוש הגבולות בין הפוליטי לאינטימי, בין התיאורטי לרגשי, בין הסובייקט לאובייקט. זו כתיבה שבדיעבד. אני כותבת בשחזור רפלקטיבי את הרגע שלפני המלחמה, אך התודעה שלי כבר לא שם. אפילו הניסיון להבין את עצמי של אז הופך בעצמו לשיבוש. ועדיין, אני כותבת. רושמת. בונה מסה. וזו אולי ההתנגדות האחרונה שנשארה לי: לכתוב. נגד ההשכחה. נגד ההשתקה והשיתוק. נגד דיאלקטיקת הדיכוי, אשר כופה עליי לשלול את האנושיות שבי. אני לא יודעת כיצד לסיים את המסה הזאת. ואולי אין כאן סיום. אולי דווקא זה הסיום: להשאיר מקום לשיבוש הבא. להפרעה שתבוא. אולי השיבוש איננו רק הפסקה, אלא התחלה. התחלה של משהו אחר, של קריאה חדשה, של זעקה. של הזכות להיות. אם יש לנו תקווה, היא טמונה דווקא באותם רגעי שיבוש. ברגעים שבהם אנחנו מסרבים ליישר קו. ברגעים שבהם, למרות הכול, אנחנו עדיין מרגישים.

יארה שאהין-גראבלה היא דוקטורנטית באוניברסיטת אוקספורד. מחקרה עוסק בלימודי עיר, גזע ומגדר בהקשרים של קונפליקט ושוליות חברתית ופוליטית. לצד פעילותה האקדמית, היא פעילה חברתית-פוליטית מיפו (עג'מי).
